

WARTOŚCI POLAKÓW LITEWSKICH W TEKSTACH POETYCKICH GABRIELA JANA MINCEWICZA

Irena Fedorowicz

Uniwersytet Wileński, Wilno
ORCID: 0000-0002-4294-0653

Kinga Geben

Uniwersytet Wileński, Wilno
ORCID: 0000-0001-6107-0190

<https://doi.org/10.15388/VLLP.2020.9>

ADNOTACJA: Celem artykułu jest opis pojęć uznanych za wartości rdzenne Polaków litewskich, uobecnione w tekstach poetyckich Gabriela Jana Mincewicza (1938–2016), znanego w Wilnie i na Wileńszczyźnie muzyka, pedagoga, doktora nauk humanistycznych w dziedzinie teologii, posła na Sejm Republiki Litewskiej i działacza kulturalno-oświatowego. Zaslugi G. J. Mincewicza dla kultury polskiej na Litwie zostały dostrzeżone jeszcze w latach 80. XX wieku (przez prof. Wojciecha J. Podgórskiego został nazwany „lirnikiem wileńskim”). Obiektem badań są wybrane teksty poetyckie G. J. Mincewicza; większość z nich weszła do repertuaru kierowanego przez niego i utworzonego w 1981 roku Reprezentacyjnego Polskiego Zespołu Pieśni Tańca „Wileńszczyzna”. Niektóre utwory tego poety i kompozytora znalazły się w zbiorze *Pieśni Wileńszczyzny* (Olsztyn, wyd. 1. – 1992, wyd. 2. – 2007), inne pozostają w archiwum prywatnym. Wartości (Wileńszczyzna, Wilno, Polska, wiara katolicka), których indywidualna wizja znalazła swój wyraz w twórczości Mincewicza, są uznawane przez całą grupę społeczną. Charakterystyczną cechą wyróżnionych wartości jest oparcie ich na archetypie matki, ojca, domu i ojczyzny–ojcowizny.

SŁOWA KLUCZOWE: Gabriel Jan Mincewicz, teksty poetyckie, wartości rdzenne, Wileńszczyzna.

1. Wprowadzenie

Wartości pełnią ważną rolę w życiu zarówno pojedynczego człowieka, jak też całych społeczeństw. Są to idee, które w konkretnej postaci wyłaniają się w świadomości ludzi jako ideały, są one rdzeniem każdej kultury¹. Istnieją zarówno wartości ogólnoludzkie, jak i typowe dla poszczególnych narodów, gdyż jak zauważa litewski badacz Valdas Pruskus, każdy naród wyróżnia się swoistym stosunkiem do przyrody, rzeczy, idei, oceną „swoich” i „obcych”. Na tej podstawie formuje się system warto-

1 Jerzy Jarosław Smolicz wprowadził pojęcie wartości rdzennej – „osi” kultury, wokół których następuje identyfikacja i organizuje się cały system społeczny. Dzięki nim grupy społeczne są postrzegane jako odmienne kulturalnie społeczności mogące zachować żywotność i kreatywność w ramach własnej kultury. Zob. Smolicz 1990, 211.

ściowania i kultura każdego narodu (Rutkowska, Smetona, Smetonienė 2017, 38). Dzisiaj, w XXI wieku, kiedy daje się zauważyć „zachwianie dotychczasowego systemu wartości” (tamże: 11), istnieje duże zapotrzebowanie na aksjologiczną refleksję².

Przedmiotem badań w tym artykule są teksty poetyckie Gabriela Jana Mincewicza³ (1938–2016), Polaka litewskiego⁴, powstałe w ostatnim dwudziestolecu XX wieku oraz jeden wiersz (*Widziałem Boga*) z 1978 roku. Większa część tych tekstów – z muzyką tegoż autora – weszła do repertuaru założonego w 1981 roku przez Mincewicza Zespołu Pieśni i Tańca „Wileńszczyzna”, kilka utworów znajduje się w archiwum prywatnym. Jan Mincewicz był przede wszystkim erudytą, człowiekiem wszechstronnie uzdolnionym i głęboko religijnym, który stał się autorytetem dla kilku pokoleń wileńskich Polaków.

W celu analizy obrazu wartości utrwalonych w tekstach poetyckich⁵ posłużyliśmy się koncepcją językowego obrazu świata (JOS) opracowaną przez Jerzego Bartmińskiego (1990, 2015) i Stanisławę Niebrzegowską–Bartmińską (Bartmiński, Niebrzegowska–Bartmińska 1998), Renatę Grzegorzyczkową (1990) oraz Annę Kadyjewską (2001; zob. też Kozłowska (2009, 111–131). Odwołujemy się do szerokiej definicji JOS sformułowanej przez Jerzego Bartmińskiego:

Językowy obraz świata jest zawartą w języku interpretacją rzeczywistości, dającą się ująć w postaci zespołu sądów o świecie, o ludziach, rzeczach, zdarzeniach. Jest interpretacją, a nie odbiciem, jest subiektywnym portretem, a nie fotografią przedmiotów realnych. Interpretacja ta jest rezultatem subiektywnej percepcji i konceptualizacji rzeczywistości przez mówiących danym językiem, ma więc charakter wyrażnie podmiotowy, antropocentryczny, ale zarazem jest intersubiektywna w tym sensie, że podlega uspołecznieniu i staje się czymś, co łączy ludzi w danym kręgu społecznym, czyni z nich wspólnotę myśli, uczuć i wartości; czymś, co wtórnie wpływa (z jaką siłą – to już jest przedmiotem sporu) na postrzeganie i rozumienie sytuacji społecznej przez członków wspólnoty (Bartmiński 2015, 15).

Niniejsza analiza dotyczy tekstowego obrazu świata, a ściślej rzecz biorąc – poetyckiej wizji świata, rozumianej jako obraz świata utrwalony w języku konkretnego poety. Pojęcie to odnosi się do indywidualnego, wychodzącego poza normę językową, postrzegania rzeczywistości⁶. Według Renaty Grzegorzyczkowej składnikami językowego obrazu świata, które odsłaniają sposób, w jaki ujmowane są

---

2 O roli wartości i treści duchowych, które składają się na kulturę danego narodu zob. też: Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość. Rozmowy na przełomie tysiącleci* (2005, 66).

3 Mincewicz zaczął używać dwojga imion mniej więcej od 2000 r., wcześniej korzystał tylko z imienia „Jan”.

4 Polak litewski lub Polak z Litwy – w ten sposób, przy pomocy formuły państwowo-narodowej, określają siebie mieszkańcy Litwy narodowości polskiej. Zob. też Geben 2012, 159.

5 O roli tekstów artystycznych jako materiału badawczego pisali np. Anna Pajdzińska i Ryszard Tokarski (1996).

6 Zob. o tym: Grzegorzyczkowa 1990, 47. Por. Żuk 2010.

zjawiska świata przez mówiących, są własności gramatyczne języka, zjawiska lek-sykalne, własności słowotwórcze leksemów, etymologia, konotacje semantyczne oraz teksty poetyckie. Zjawisko konotacji definiujemy zgodnie z ujęciem badaczki jako „kojarzenie przez mówiących pewnych cech i przekonań z nazywanymi zjawiskami. Te wyobrażenia i przekonania są znakomitym świadectwem językowego ujmowania przedmiotu” (Grzegorzczkova 1990, 47). Tego terminu w odniesieniu do interpretacji tekstowego obrazu świata używa Marzena Borowska:

Konotacje tekstowe są mało skonwencjonalizowane, przesycone pierwiastkami kulturowymi, niekiedy ich zasięg jest ograniczony do konkretnego tekstu i idiolektu. Stanowią zatem zbiory otwarte i dlatego trudno jest precyzyjnie je określić. W opisie wybiera się więc te konotacje, które determinują szczególnie wiele cech tekstu istotnych z punktu widzenia interpretatora (Borowska 2015, 98).

Anna Kadyjewska (2001, 328-329) z kolei definiuje idiolektalny obraz świata, który wyróżnia się jednostkowością wizji ujętej w słowa – teksty autora niosą ze sobą jemu właściwy obraz świata. Celem analizy jest zatem opisanie „podmiotowej” wizji wartości Polaków litewskich w tekstach poetyckich jednego z liderów danej społeczności.

2. Sylwetka twórcy. Gabriel Jan Mincewicz – „lirnik wileński” i „wileński Verdi”

Gabriel Jan Mincewicz, syn Kazimierza Mincewicza i Anny z domu Pawłowicz, urodził się w Sużanach, w dawnym powiecie wileńsko-trockim (obecnie w rejonie wileńskim), w rodzinie chłopskiej. Był muzykiem, pedagogiem, działaczem kulturalno-oświatowym i politykiem. Ukończył Konserwatorium Muzyczne w Wilnie w klasie dyrygentury chóralnej. Pracował jako nauczyciel muzyki w szkołach średnich w Nowej Wilejce (1961–1973) i Niemenczynie (1973–1992), był autorem kilku podręczników do wychowania muzycznego dla klas V–VIII szkół polskich na Litwie (1998–1999). W warunkach konspiracyjnych prowadził katechizację młodzieży, w tym celu założył tajne kółka – „Promień” w Nowej Wilejce (1971–1974) oraz „Świt” w Niemenczynie⁷. Był założycielem również kilku młodzieżowych chórów i zespołów wokalnych (np. „Stokrotki”, „Orlęta”, „Jutrzenka”), ich członkowie stanowili trzon działającego od 1981 roku Reprezentacyjnego Zespołu Pieśni i Tańca „Wileńszczyzna”, który był największym osiągnięciem Mincewicza. To ten zespół przyniósł mu liczne prestiżowe nagrody, takie jak np. Nagroda im. O. Kolberga czy

---

7 O działalności religijnej zob.: *Pod prąd*, przygotował do druku Jan Mincewicz, Wilno 2015. Tytuł książki nawiązuje do piosenki autorstwa Mincewicza (s. 68). Lekcje religii w szkołach w Republice Litewskiej odbywają się od września 1990 roku.

Krzyż Kawalerski Orderu Zasługi RP (Wil Enc 391–392). Ten zespół był drugim – po założonej w 1953 roku „Wili” – polskim zespołem pieśni i tańca na Litwie, i pierwszym, który postawił sobie zadanie kultywowania rodzimego folkloru wileńskiego. Pieśni zebrane w okolicach Wilna Mincewicz wydał drukiem w postaci książki pt. *Pieśni Wileńszczyzny* (wyd. 1 – 1992, wyd. 2. – 2007). Oprócz utworów ludowych (jest ich 120) w tej pracy znalazły się też jego utwory autorskie, np.: *Polonez wileński*, *Nad Wilią*, *Wileńszczyzny drogi kraj*, stylizowana na utwór ludowy *Niemeńczyńska polka*.

G. J. Mincewicz był też pomysłodawcą i organizatorem tradycyjnych majowych Festynów Kultury Polskiej Ziemi Wileńskiej „Kwiaty Polskie” w Niemenczynie oraz Festiwalu Pieśni i Poezji Religijnej „Ciebie, Boże, wysławiamy”. W 2000 roku uzyskał tytuł magistra teologii na Papieskim Wydziale Teologicznym, a następnie uzyskał stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie teologii. W latach 1991–1994 był prezesem Zarządu Głównego związku Polaków na Litwie, a w latach 1992–2004 – posłem na Sejm Republiki Litewskiej z ramienia Akcji Wyborczej Polaków na Litwie. W 2003 roku na posiedzeniu plenarnym Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy w Strasburgu miał wystąpienie na temat sytuacji Polaków na Litwie. W ostatnich latach życia pełnił funkcję zastępcy mera samorządu rejonu wileńskiego ds. oświaty. Zmarł w 2016 roku, został pochowany na Cmentarzu Antokolskim – jako jedyny Polak w niepodległej Litwie – na tzw. Wzgórzu Artystów, gdzie są groby osób zasłużonych dla kultury na Litwie. W uznaniu jego zasług od 2018 roku w gminie Rukojnie w rejonie wileńskim jest ulica jego imienia.

Gabriel Jan Mincewicz był postacią powszechnie znaną w środowisku polskim na Litwie, autorytetem moralnym dla co najmniej dwóch pokoleń wileńskich Polaków. Nazywany był różnie – przez swoich wychowanków – Nauczycielem (zapisywane dużą literą), przez naukowców – „wileńskim lirnikiem” (Podgórski 1985), a po śmierci zasłużył również na miano „wileńskiego Verdiego” (ks. Tadeusz Jasiński⁸). Lira, jak wiadomo, jest to strunowy instrument muzyczny, znany od czasów starożytnej Grecji, który jest symbolem poety. Tak więc kierownik zespołu „Wileńszczyzna” został zakwalifikowany przez prof. W. J. Podgórskiego do grona „lirników”, obok takich polskich XIX-wiecznych poetów, jak Teofil Lenartowicz (1822–1893, „lirnik mazowiecki”) oraz związany z Ziemią Wileńską Władysław Syrokomla (Ludwik Kondratowicz, 1823–1862, „lirnik wioskowy”)⁹.

---

8 Zwrócił on uwagę na pewną zbieżność: Giuseppe Verdi i Gabriel J. Mincewicz żyli 78 lat, napisane przez nich utwory były nieoficjalnymi hymnami kraju, z którego pochodzili. Aria z opery *Nabucco* (tzw. Pieśń niewolników) jest uważana za nieoficjalny hymn Włoch, natomiast pieśń G. J. Mincewicza *Wileńszczyzny drogi kraj* jest uważana za hymn Polaków na Litwie, jej tekst znajduje się w antologii Tadeusza Kraheła *Poezja Ostrobramska* (Białystok 1996). Zob. Łatyszewicz 2018.

9 Porównanie J. Mincewicza z W. Syrokomlą jest tym bardziej uzasadnione, że kierownik zespołu „Wileńszczyzna” tworzył muzykę do wierszy „lirnika wioskowego”, np. do *Hymnu Najświętszej Panny w Ostrej Bramie* (1858), w ten sposób powstała pieśń maryjna, znana powszechnie jako *Maryja, Bogarodzica*.

Autor przedmowy do książki *Pieśni Wileńszczyzny*, Alojzy Adam Zdaniukiewicz, stwierdził, że ta praca Mincewicza dowartościowuje Polaków na Litwie, „wskazuje na mocne zakorzenie się, na ścisłą więź z poprzednimi pokoleniami”¹⁰. Stwierdzenie to adekwatne jest do twórczości poetyckiej kierownika Reprezentacyjnego Polskiego Zespołu Pieśni i Tańca „Wileńszczyzna”. Cechuje ją silne poczucie więzi z „małą ojczyzną”, Wileńszczyzną, rozumianą dzisiaj jako rejon wileński, gdzie przyszedł on na świat, a także z samym Wilnem, gdzie mieszkał prawie przez całe życie. Z domu rodzinnego wyniósł głęboką wiarę katolicką (rozważał możliwość wyboru kapłaństwa) oraz poczucie przynależności do narodu polskiego.

3. Analiza obrazu wartości

W utworach poetyckich Mincewicza wyróżniłyśmy cztery pojęcia, których szczegółowy obraz opisujemy za pomocą konotacji, epitetów i parafraz¹¹ obecnych w badanych tekstach. Teksty odzwierciedlają obraz wartości, które są kluczowe dla wszystkich Polaków litewskich. Są to: (1) Wileńszczyzna (ojcowizna–ojczyzna¹²), (2) Wilno, (3) Polska, (4) wiara katolicka.

3.1. WILEŃSZCZYZNA (OJCOWIZNA–OJCZYZNA)

Wyróżnione konotacje dotyczące Wileńszczyzny mówią o niej, że to:

- (a) miejsce, gdzie słycać trel skowronka; ziemia, którą zasiewa rolnik; łąka mająca zapach; miejsce, gdzie bocian jest strażnikiem; miejsce, gdzie język ojców jest jak balsam; miejsce, gdzie krzyże są spuścizną ojców; miejsce, gdzie jest znany każdy kamień; kraj lat dziecińczych; miejsce, gdzie bławatki na polu są koloru jeziora; miejsce, gdzie złożono wiele ofiar; miejsce, gdzie jest dom, ojcowizna, których trzeba bronić; miejsce, które pójdą bronić wszyscy, gdy zawoła; miejsce, którego się nie zdradzi (*Ojcowizna*);

10 Adam Alojzy Zdaniukiewicz, *Przedmowa*, w: Jan Mincewicz, *Pieśni Wileńszczyzny*, Olsztyn 1992, 3. Zob. też recenzja tego zbioru Fedorowicz 1993.

11 Anna Kadyjewska w opisie idiolektalnego obrazu świata w tekstach artystycznych uwzględnia: „1. Wszystkie sposoby wskazywania danego desygnatu, a zatem zaimki oraz nazwy z ich konotacjami [...]; 2. Relacje semantyczne w obrębie nazw; gry językowe związane ze sposobami nazywania desygnatu [...]; 3. Derywaty słowotwórcze i semantyczne nazw [...]; 4. Łączliwość semantyczno–leksykalną nazw (frazologia, szeroko rozumiane role semantyczne, epitety) [...]; 5. Związane z desygnatem elementy mowy nie wprost: metafory, metonimie, synekdochy, peryfrazy, eksplikacje, porównania, oksymorony, paradoksy” (Kadyjewska 2001, 328–329).

12 Koncepcja ojczyzny–ojcowizny jest bliska definicji zawartej w książce Jana Pawła II *Pamięć i tożsamość. Rozmowy na przełomie tysiącleci* (Kraków 2005). Autor stosuje oba terminy wymiennie, dla niego zarówno ojczyzna, jak i ojcowizna – to „zasób dóbr, które otrzymaliśmy w dziedzictwie po ojcach” (s. 66).

- (b) miejsce nad Wilią, gdzie są kaczeńce; miejsce, gdzie płyną świętojańskie wieńce; ukochana, własna ziemia; drogi kraj; miejsce, którego się nie zamieni na nic; kraj, gdzie się chce żyć i umierać; miejsce, gdzie pośród jarów i gór są rozrzucone kości ojców; miejsce, w którym ojcowie bronili polskości (*Wileńszczyzny drogi kraj*);
- (c) kraj swój (*nasz*), sercu drogi i miły (*Nad Wilią*).

W poezji pojęcie *ojczyzny-ojcowizny* konotuje rzeczowniki nazywające miejsce zamieszkania i miejsca pracy (zagon, łąn, gleba), obiekty przyrody (niebo, las, drzewa, łąki, pola, kwiaty, krajobraz), zjawiska kultury (język, gwara, mowa, pieśni, znaki, głosy), dziedzictwo oraz przeszłość. Model pojęciowy ojczyzny w tekście pieśni *Ojcowizna* jest zbudowany na zasadzie korelacji: dom – pole – łąka – ojcowizna – Wileńszczyzna – ojczyzna. W utworze Mincewicza pojęcie ojczyzny jest wyrażone rzeczownikami: *rola, łąki, bocian, krzyż, kamień, błękit jezior, bławatki, pola, dom*. Określenie „kraj lat dzieciennych” nawiązuje do epilogu eposu narodowej – *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza.

Widzimy stopniowe rozszerzanie zasięgu pojęcia ojczyzny o kolejne elementy przestrzeni, natomiast w centrum wizji poetyckiej stoi dom¹³ oraz Ostra Brama–Matka. Skojarzenie ojczyzny z matką jest znane w Polsce od XIII wieku (Bartmiński, Sandomirskaja, Telija 2006, 264). Wbrew etymologii słowa *ojczyzna* (*ojciec*) w jego znaczeniu dominuje cecha macierzyńskości. Matka jest archetypem ojczyzny, na tej podstawie w języku polskim powstały metafory ojczyzny typu *kolebka, gniazdo rodzinne*, jak też zestawienia metaforyczne, jak *łono ojczyzny, synowie ojczyzny, dzieci jednej ojczyzny* (tamże). Podobnie w polszczyźnie nazwy krajów są zwykle r. m., bo kraj to matka, a mieszkańcy kraju to jej dzieci. Zestawienie ojczyzna–matka ustanawia podstawowy model relacji do ojczyzny oparty na gotowości do poświęceń, miłości i oddaniu, np. *Już tyle ofiar złożono na stos* (pieśń *Ojcowizna*). W zakończeniu wiersza następuje personifikacja ojczyzny–Wileńszczyzny–Matki: *Pójdziemy znowu, gdy podasz nam głos, My nie zdradzimy Cię, Wileńszczyzno*. Pojęcie polskiej ojczyzny rozciąga się na ojczyznę niebieską i ma wiele wspólnego z religijnymi wyobrażeniami, szczególnie z kultem maryjnym oraz ideałami rycerskości.

Obraz ojczyzny jako cierpiącej kobiety (znany z alegorycznego przedstawiania krajów w postaci kobiet) jest literackim tropem budzenia uczuć patriotycznych. Podobnie w wierszu *Wileńszczyzny drogi kraj* następuje absolutyzacja wartości ojczyzny, przypisywane są jej wartości najwyższe, wręcz sakralne: *Ukochana moja ziemi,* / *Wi-*

13 Por. tamże s. 264. Można go uznać za pierwowzór ojczyzny, „być w ojczyźnie, to znaczy być u siebie, w swoim domu”. Na podstawowym porównaniu ojczyzna=dom opierają się liczne połączenia metaforyczne typu: ojczysty dach, ojczyste progi, ściany, okna itp. Ojczyzna zapewnia człowiekowi komfort bycia u siebie, ciepła, bezpieczeństwa.

leńszczyzny drogi kraj, / Na nic ciebie nie zamienię, / Z tobą żyć i umrzeć daj. Miłość do ojczyzny ma charakter moralny, etos patriotyczny wzywa do czynu i ofiary. Wyróżniona wartość – Wileńszczyzna – jest zatem rozumiana jako ojczysty kraj, ziemia odziedziczona po przodkach, dom i matka. Łączy się ona zarówno z pojęciem dziedzictwa, jak też z obowiązkiem moralnym wynikającym ze stanu posiadania¹⁴.

3.2. WILNO

Wilno jest miastem o wartości symbolicznej. W wierszach są wymieniane szczególnie ważne punkty topograficzne: zaułki i kamienice wileńskie, góra Trzech Krzyży, rzeka Wilia oraz Ostra Brama. Wyróżnione konotacje i epitety opisujące Wilno:

- (a) gdzie są stare kamienice i zaułki; gdzie słyhać trele słowika nad Wilenką; gdzie silniej bije serce; kochane, własne; trwa zawsze pomimo lat; ma na własność serca mieszkańców; gdzie czas dziejów jest zatrzymany w nurtach rzeki; gdzie kwitną tulipany, piękne jak wilnianki; gdzie gwiazdy mrugają; gdzie w zaułkach krąży legend motyw, który strzeże śpiewu przodków (*Po-lonez wileński*);
- (b) gdzie niebo przegląda się w wodzie; gdzie wieczorem nad Wilią szuka się wytchnienia; gdzie mewy unoszą się w dal; dokąd się sercem wraca (*Nad Wilią*);
- (c) gdzie Ostra Brama, skąd codziennie wołają dzwony; gdzie Trzy Krzyże Wiwulskiego są drogowskazem (*Wileńszczyzny drogi kraj*);
- (d) gdzie w zaułkach w porze snu wyrasta cień przeszłości; gdzie echa zaułków są takie same od lat; echa tych zaułków zabiera się ze sobą w świat; echa tych zaułków śnią się po nocach; gdzie słyhać klekot dorożki i brzęk gitary; gdzie jawi się przeszłości jęk; gdzie wplata się w echa głos śpiew filomatów, powstańcy los, krok legionistów (*Echa wileńskich zaułków*).

Przymiotniki określające Wileńszczyznę mają wielki ładunek emocjonalny (*Ukochana moja ziemo, Wileńszczyzny drogi kraj*). W tekście pieśni *Wileńszczyzny drogi kraj* z 1989 roku Wileńszczyzna jawi się jako pejzaż, a malarski opis tego regionu jest nasycony kolorami: *Gdzie nad Wilią drżą kaczeńce zapatrzone w modrą gładź* – twórca kreuje wyobrażenie koloru niebieskiego wody, żółtego kwiatów, następnie wzrok swój kieruje ku bieli architektury, są to białe punkty wyznaczające najważniejsze symbole Wilna: *Ostra Brama* i *Trzy Krzyże*. Barwy dodaje spisz – to stop miedzi z cyną, cynkiem i ołowiem, zaliczany do brązów, z którego są wytapiane dzwony. Refrenem zaś jest kolor ziemi – to ziemia staje się punktem odniesienia – jest nią Wileńszczyzna. Poetycka wizja Ziemi Wileńskiej w trzeciej

14 Jan Paweł II (2005, 66–67) zwraca uwagę na to, że pojęcie ojczyzna stanowi połączenie tego, co jest duchowe i materialne, dotyczy kultury i ziemi.

zwrotce przedstawia zielen lasów, malowniczość gór, uświęconych jednak bielą *rozrzucanych ojców kości*, które są odniesieniem do cmentarzy.

Wilno jest nazwą miasta mającą w kulturze polskiej określony zasób skojarzeń historyczno–społeczno–kulturowych. Odwoływanie się do tej nazwy jest szczególnie dla Polaka, twórcy mieszkającego na Litwie. W wierszu *Polonez wileński* wystąpiła nazwa miasta Wilno w kontekstach nacechowanych emocjonalnie. Towarzyszą jej przymiotniki *kochane, moje*, wizji Wilna towarzyszy słownictwo przynoszące skojarzenia z malarstwem (*gdzie kamienic starych akwarele; w zaułkach wśród gotyckich splotów*), z muzyką (*gdzie słowika nad Wilenką trele; śpiewu przodków*, historią (*legend zabłąkany motyw*) oraz emocjami (*serce zawsze bije silniej*).

Nurt rzeki niejednokrotnie stawał się poetyckim wyznacznikiem egzystencji. Dwie „litewskie” rzeki – Niemen i jej prawy dopływ, Wilię, uwiecznił wieszcz narodowy Adam Mickiewicz w pieśni *Wilia, naszych strumieni rodzica*, która weszła w skład powieści poetyckiej *Konrad Wallenrod* (1826). W wersji Mickiewiczowskiej mamy do czynienia z personifikacją wspomnianych rzek – Niemen jest rzeką „męską”, uosabia „oblubieńca”, który jest „cudzym młodzieńcem”, Wilia natomiast odpowiada pierwiastkowi żeńskiemu, to „piękna Litwinka” ważny jest tu też rodzaj gramatyczny nazw *Niemen* i *Wilia*. Rzeka Wilia w wierszu *Polonez wileński* pełni inną funkcję, tu jej nurt symbolizuje bieg czasu: *W nurtach rzeki tak na wieki Zatrzymałeś dziejów czas*. Autor wiersza w ten sposób pokonuje przemijanie, problem, z którym próbują zmierzyć się ludzie od zawsze. Rzecz jasna, G. J. Mincewicz znał filozofię i teologię, odwoływał się do niej w swoich wykładach z religii skierowanych, np. do członków Klubu Inteligencji Katolickiej w 1992 roku, więc szukanie w wierszu reminiscencji Heraklita z Efezu nie jest bezpodstawne. Heraklitańska koncepcja *panta rei* oraz sentencja, że nie można wejść do tej samej rzeki dwa razy, zostają poetycko pokonane: *Płyną lata, a ty zawsze trwasz, Serca nasze już na własność masz. W nurtach rzeki tak na wieki Zatrzymałeś dziejów czas*. Z tekstu wynika, że Wilno trwa poprzez miłość, która jest niezmienna, a czas został przez miasto zatrzymany w nurtach rzeki.

W kolejnym wierszu G. J. Mincewicza *Nad Wilią* opis przegładania się nieba w lustrzanej wodzie (*Przegląda się niebo w lustrzanej twój wodzie*) przywodzi na myśl arcydzieło Adama Mickiewicza *Liryki lozańskie*, w którym uwieczniony został krajobraz nad jeziorem Leman. W wierszu „lirnika wileńskiego” przejmują również prostota i naturalność wypowiedzi podmiotu lirycznego: *W ten wieczór pogodny o słońca zachodzie / U brzegów twych szukam wytchnienia*. W refrenie zwraca na siebie uwagę archaiczna wymowa nazwy „Wilija”, znana z pieśni Mickiewicza *Wilija, naszych strumieni rodzica*. Melodia refrenu odzwierciedla kołysanie się fal. Apostrofa do rzeki oraz kojarzenie jej z ukochaną kobietą wskazuje na więź utworu G.J. Mincewicza z innym znanym lirykiem Adama Mickiewicza, sonetem VIII *Do Niemna* z 1826 r. (*Niemnie, domowa rzeko moja*).

Z innym obrazem miasta, tym razem bez elementu akwaticznego, mamy do czynienia w utworze *Echo wileńskich zaułków*. Wilno jest tu personifikowane jako miasto zasypiające, a ze snu się wyłania przeszłość sprzed dwustu lat. W wielkim nasyceniu zostają przywołane reminiscencje dotyczące procesu filomatów (1823–1824), powstańców styczniowych, legionistów. Są one głosem miasta – *ślawnej przeszłości jęk*. Refrenem jest tekst, który zapewnia o pamięci patriotycznych wydarzeń (*Echo wileńskich zaułków wciąż się po nocach śni*), jednak podmiot liryczny spogląda w przyszłość i pokłada nadzieję w młodym pokoleniu: *Choć uleciały te lata, nowe zostają nam dni*.

3.3. POLSKA to Polacy na świecie, polskość w sercu i w słowach

Teksty poetyckie przynoszą szczególną wizję Polski, nie odnoszącą się do konkretnego państwa, lecz do wspólnoty ludzi idei, słowa i krwi: brak krainy, gdzie nie rzucił los Polaka; Polska bije w każdym sercu; w każdej duszy jest obecny śpiew matki; w żyłach płynie krew polska; mieszkańcy obszarów od Chicago do Tobolska; w pamięci obraz wiejskiej chatki; ojczysty próg jest święty; święte słowa matki; bycie Polakiem – to los wyznaczony przez Boga; urok jest w polskim języku, pieśni, tańcu; miejsce spotkania – Mrągowo (*W każdym sercu bije Polska*).

Oprócz tekstów tematycznych związanych z Wilnem i Wileńszczyzną, które stanowią wizytówkę zespołu „Wileńszczyzna”, w twórczości G. J. Mincewicza na uwagę zasługuje pieśń *W każdym sercu bije Polska*. Utwór ten powstał z myślą o wykonaniu podczas Festiwalu Kultury Kresowej w Mrągowie, w województwie warmińsko–mazurskim. Festiwale te odbywają się w połowie sierpnia w mrągowskim amfiteatrze nad jeziorem Czos od 1995 roku. Podczas imprez festiwalowych swój kunszt artystyczny prezentują polskie zespoły ludowe, chóry, kapele i artyści indywidualni z różnych krajów, przede wszystkim z Litwy, Białorusi, Ukrainy, Czech.

Podmiot liryczny wiersza *W każdym sercu bije Polska* jest Polakiem i przynależność do narodu polskiego, więź z kulturowymi wyznacznikami polskości (mową, tańcem, pieśnią) są dla niego wartościami nadrzędnymi. Polski etos patriotyczny został wyniesiony z domu, jego nosicielką jest matka: *W sercu pamięć wiejskiej chatki, / Święty jest ojczysty próg, / Święte słowa mojej matki, / Mnie Polakiem stworzył Bóg (...)/ W polskiej pieśni, w polskiej mowie, / W polskim tańcu urok sam*. Zgodnie z myślą utworu w los Polaka jest wpisana tułaczka, życie wygnańcze poza krajem, ale wypełnione czynem i poczuciem braterstwa z rodakami, w którym bije to samo polskie serce i płynie polska krew (*W każdym sercu bije Polska, / W każdej duszy matki śpiew. / Od Chicago do Tobolska / Płynie w żyłach polska krew*). Tekst utworu *W każdym sercu bije Polska* wpisuje się w nurt wielkiej polskiej poezji patriotycznej.

3.4. WIARA KATOLICKA

Wiarę katolicką uznajemy za wartość rdzenną dla Polaków litewskich. W twórczości Mincewicza ujawnia się jego głęboka wiara jako wyraz kultu Matki Boskiej, doświadczenia Boga w Eucharystii i szacunku do Jana Pawła II. Obraz wiary katolickiej opiera się na archetypie matki (Matka Boska) i dobrego ojca (Bóg, Ojciec święty).

MATKA BOSKA to:

- (a) matka, która przygarnia każdego i do każdego się przyznaje (*Ojcowizna*);
- (b) matka, do której się śpieszy w majowy poranek i w jesienny deszczowy dzień; matka, do której zwracają się z prośbą o opiekę staruszki, rodzice z dziećmi; przed którą klęczą studenci, młodzież, błagają o pomoc w zdaniu egzaminu; Matka Różańcowa; matka nasza; ta, która wszystko daje i nic nie bierze w zamian; ta, którą się prosi o kierowanie naszym życiem; ta, którą się prosi o bycie obrończynią, strzeżenie na każdym kroku (*Do Matki Miłosierdzia*);
- (c) Madonna; ta, której się dziękuje za ocalenie (*Cisza, mróz za oknem trzeszczy...*);
- (d) ta, która ma strzec pilnie Ojca Świętego (*Ojciec Święty*).

Wartości religijne w wierszach G. J. Mincewicza są wyrażane za pomocą najważniejszego wileńskiego symbolu religijnego, jakim jest Ostra Brama. Łączy się on z kultem Matki Boskiej Miłosierdzia, Królowej Korony Polskiej i opiekunki Wilna, którego początki sięgają XVII wieku¹⁵. Rola tego sanktuarium była szczególnie ważna w okresie zaborów, inspirowało ono malarzy, muzyków (przykładem mogą służyć *Litanie ostrobramskie* Stanisława Moniuszki) i literatów. Wizerunek Madonny wileńskiej został utrwalony w literaturze pięknej dzięki nieśmiertelnym strofom z *Inwokacji* do poematu Adama Mickiewicza *Pan Tadeusz* (1834): *Panno, co Jasnej bronisz Częstochowy i w Ostrej świecisz Bramie*. Ranga świątyni wzrosła od 1927 roku, kiedy miała miejsce koronacja obrazu. Współcześni badacze określają Ostrą Bramę jako *bastion Wileńszczyzny* (Mroczek 2019, 191)¹⁶.

Inaczej niż w *Inwokacji*, gdzie podmiot liryczny jest wygnańcem cierpiącym, żyjąc w oddali od ojczyzny, podmiot liryczny wiersza G.J. Mincewicza to człowiek stąd, który śpieszy z ufnością do Matki o różnych porach roku (i na nabożeństwa majowe, i różańcowe) i dnia („świt majowy”, „ponury, chłodny wieczór października”). Głos podmiotu lirycznego wyraża prośby wielu tysięcy czcicieli NMP Ostrobramskiej, którzy reprezentują różne pokolenia (dzieci, młodzież, rodzice, staruszkowie).

W ostatniej zwrotce zamiast podmiotu indywidualnego pojawia się podmiot zbiorowy („my”), wznoszący prośbę o opiekę i obronę. Jest tu wyraźne nawiązanie do pieśni do słów Władysława Syrokomli *Hymn do Najświętszej Panny z Ostrej*

15 Kult NMP Ostrobramskiej wzrósł głównie po najeździe moskiewskim w 1655 r.

16 Taką samą rangę dla Ślązaków – zdaniem autorki – ma sanktuarium maryjne w Piekarach na Śląsku.

Bramy, znanej na Wileńszczyźnie pod nazwą *Maryja Bogarodzica*. Na reminiscencje z Syrokomli wskazuje przede wszystkim zwrot *Weź nas wszystkich pod Twoją obronę* (por. u Syrokomli: „pod Twoją obronę z pokorą się uciekamy”) oraz motyw klęczenia pod dachem (por. u Syrokomli: *klęczą u stóp tej bramy*). Napis, znajdujący się na frontonie kaplicy: *Mater misericordia, sub Tuum praesidium confugimus* (do 1864 roku napis ten był polski, brzmiał: „Matko Miłosierdzia, pod Twoją obronę uciekamy się”), był źródłem suplikacji do Matki Bożej dla wielu poetów.

Ostra Brama i jej Madonna pojawiają się też w pieśniach *Wileńszczyzny drogi kraj* („w Ostrej Bramie dnia każdego woła wiernych dzwonów spiż”) i *Ojcowizna* (*A w Ostrej Bramie, czy radość, czy ból, każdego Matka ogarnie i przyzna*) oraz w bardzo osobistym wierszu o incipicie: „Cisza, mróz za oknem trzeszczy”, który został napisany 16 grudnia 1997 roku. Jest w nim mowa o wdzięczności za ocalenie w wypadku samochodowym.

Matce Bożej Ostrobramskiej G. J. Mincewicz powierzył losy swoje i całego zespołu od początku jego działalności. W Kaplicy Ostrobramskiej odbywały się Msze św. z okazji kolejnych jubileuszy, u jej stóp „Wileńszczyzna” robiła pamiątkowe zdjęcia. Zespół brał też co roku udział w Mszach świętych podczas trwania Odpustu Opiek NMP Ostrobramskiej¹⁷ i w kolejnych rocznicach koronacji obrazu. W 2005 roku „Wileńszczyzna” wykonywała śpiewy liturgiczne podczas Mszy św. z Ostrej Bramy, transmitowanej za pośrednictwem TV Polonia na cały świat. Wydana jeszcze w końcu XX wieku płyta długogrająca zespołu (druga z kolei) nosi tytuł „Muzyka z Ostrej Bramy” (1998). Została ona wręczona osobiście Ojcu Świętemu Janowi Pawłowi II przez G. J. Mincewicza podczas wizyty apostolskiej papieża do Polski w 1991 roku.

Wartości religijne, które zostały wpojone przez rodziców (ojciec był kościelnym), były dla G.J. Mincewicza wartościami nadrzędnymi, uznawał Boga za „źródło wszelkiej prawdy i sprawiedliwości”. Wyznawane wartości szerzył wśród młodzieży w ciągu 55 lat pracy, o czym świadczy jego wiersz *Widziałem Boga* (1978).

Opis BOGA jest zawarty w następujących konotacjach: ten, który ocala życie; jest koloru białego; ma kształt krągły; ma zapach świeżego pieczywa i łańców zbóż; ma głos cichy i nieśmiały; Chleb z Nieba; w Nim mieszka ten, kto ten chleb spożywa; Ziarno Święte; ten, którego prosi się o pomoc w wyplenianiu w sobie (*Widziałem Boga*).

Wyróżniony opis przywołuje oczywiście wizję chleba eucharystycznego. Widzimy Boga doświadczanego zarówno przez chleb konsekrowany, jak też codzienny. Jednocześnie obraz Boga ma silne powiązanie z pokutną wizją Kościoła.

17 Tradycja listopadowych Opiek MB Ostrobramskiej zrodziła się w 1735 roku. Opieki – to oktawa odpustowa, trwa 8 dni w tym tygodniu, w którym przypada 16. dzień miesiąca, liturgiczne wspomnienie MB Ostrobramskiej. Zob. Mroczek 2019, 196.

Konotacje dotyczące OJCA ŚWIĘTEGO pokazują związek między powszechnością wiary katolickiej i lokalnym Kościołem w Wilnie: Piotr XX wieku; ten, który niesie w świat moc Bożego słowa; ten, który potrafi sprawić, że w człowieku zamieszka Boży duch; ten, który potrafi rozproszyć noc grzechu; ten, którego się prosi o prowadzenie łodzi Piotrowej w XXI wiek; ten, którego powierza się opiece MB Ostrobramskiej; ten, na którego ponowny przyjazd czeka się w Wilnie.

Utwór *Ojciec Święty* został dedykowany papieżowi Janowi Pawłowi II, powstał przed wizytą zespołu „Wileńszczyzna” w Watykanie. Pamiętne wykonanie utworu podczas audiencji u Ojca Świętego miało miejsce 1 grudnia 1999 roku, w symbolicznym okresie przełomu XX i XXI wieku. Podmiot liryczny utworu jest podmiotem zbiorowym, reprezentującym głos wszystkich wyznawców wiary Chrystusa na świecie, którzy darzą swojego pasterza dużym zaufaniem – wskazują na to bezpośrednie zwroty do Papieża w drugiej osobie (dwukrotne „prowadź” oraz pytanie: *My na Ojca wciąż czekamy w Wilnie./ Kiedy Ojciec znów odwiedzi nas?*). Ojciec Święty, nazywany *prorokiem naszych czasów* (Wąsowicz 2017, 54), nie został nazwany z imienia, ale autor wiersza określił Jego misję – głoszenie wśród wiernych na świecie Słowa Bożego oraz bezpieczne wkroczenie w XXI wiek. Krąg wiernych zostaje zawężony w trzeciej zwrotce – podmiotem lirycznym są katolicy z Wilna, oczekujący kolejnej (po 1993 roku) wizyty duszpasterskiej głowy Stolicy Apostolskiej w swoim mieście, w którym króluje MB Ostrobramska¹⁸. Omawiany wiersz G. J. Mincewicza jest wyjątkowy, jest to przykład liryki inwokacyjnej. Żaden inny poeta polski pochodzących z Wileńszczyzny nie kierował swoich słów bezpośrednio do Ojca Świętego. Autor tego tekstu miał okazję kilkakrotnie zamienić bezpośrednio kilka słów z papieżem Janem Pawłem II.

4. Wnioski

Na tekstowy obraz świata składają się „zarówno zjawiska okazjonalne, charakterystyczne tylko dla danego użycia języka, jak i zjawiska właściwe językowi ogólnemu czy odmianie języka używanej przez autora” (Żuk 2010, 9). W tym przypadku mamy do czynienia z obrazem świata twórcy, który nie uznawał siebie za poetę, ale przez badaczy został do ich grona zaliczony („lirnik wileński”). Jego „wizja świata wyrażona za pomocą szczególnego (przekraczającego normę) użycia

---

18 Karol Wojtyła, późniejszy papież Jan Paweł II darzył MB Ostrobramską szczególną czcią – jej wizerunek widniał na jego obrazku prymitywnym. Po zakończeniu modlitwy różańcowej w Kaplicy Ostrobramskiej w dn. 4 IX 1993 r. papież podziękował MB za powrót do zdrowia po zamachu w 1991 r. (Wąsowicz 2017, 55); *Wileńska encyklopedia 1939–2004...*, 2007, 391–392.

języka” (Grzegorzczukowa 1990, 47) pozwala na wyłonienie opisu obrazu wartości kluczowych dla społeczności, do której należał.

Przedstawiona analiza wartości patriotycznych i religijnych świadczy o tym, że J. G. Mincewicz był utalentowanym i wrażliwym twórcą, wzorującym się na poezji romantycznej (najwięcej jest odwołań do poezji A. Mickiewicza), patriotą i niezwykle religijnym człowiekiem. Język jego utworów charakteryzuje się obecnością licznych metafor poetyckich, czyli indywidualnych, kreatywnych¹⁹, a także synekdoch i porównań. Najważniejszym miejscem wileńskim, *genius loci*, była dla niego Ostra Brama, obecna zarówno w tekstach pieśni, jak i w liryce osobistej. Jest to miejsce, które można zaliczyć do *świętych przybytków małych ojczyzn dla wszystkich jej mieszkańców* (Mroczek 2019, 197)²⁰. Charakterystyczną cechą wyróżnionych wartości (Wileńszczyzna, Wilno, Polska, wiara katolicka) jest oparcie ich na archetypie matki i ojca.

W omawianych tekstach poetyckich G. J. Mincewicza jest zakodowane konkretne doświadczenie historyczne kilku pokoleń Polaków na Litwie, a wraz z nimi – wartości trwałe, nie poddające się presji światopoglądowej, ideologicznej i politycznej. Są one bliskie tym, które wyznawał litewski filozof egzystencjalista Juozas Girnius (1915–1994), takie jak: katolickość, etniczność, inteligencność, aktywność²¹. Profesor Wojciech J. Pogórski napisał o Mincewiczu, że

całą swoją wiedzę, wszystkie swe zdolności organizatorskie, szczególny dar pracy z młodzieżą i wreszcie autentyczne umiłowanie folkloru [...] rodzimego skierował w jednym kierunku – nauczania młodzieży rozumienia i odczuwania piękna nie tylko muzyki, ale i świata w ogóle (Podgórski 1985).

Można więc stwierdzić, że miał on bezpośredni wpływ na kształtowanie się językowego obrazu świata swoich uczniów i wychowanków.

Takie koncepty, jak: *NARÓD*, *PATRIOTYZM*, *OJCZYZNA* są dopiero w trakcie badań prowadzonych metodą kognitywną na Litwie. Do opisu rzeczywistości związanej z życiem polskiej mniejszości narodowej na Litwie niezwykle przydatny byłby również koncept *BOGA* i *WIARY*, który można badać m.in. na przykładzie tekstów poetyckich Gabriela Jana Mincewicza.

19 O podziale metafor na językowe (powtarzalne, zleksykalizowane) i poetyckie (tekstowe, indywidualne, kreatywne) pisała Teresa Dobrzyńska (1984).

20 O wartości symbolu Ostrej Bramy i MB Ostrobramskiej dla współczesnych Polaków mieszkających na Litwie zob. Dawlewicz 2012, 169.

21 Kristina Rutkovska, Marius Smetona, Irena Smetonienė, dz. cyt., s. 37. J. Girnius był absolwentem Uniwersytetu Witolda Wielkiego w Kownie, tam też pracował przez jakiś czas. Od 1949 r. przebywał na emigracji w USA. Cechą wspólną pomiędzy Mincewiczem i Girniusem było to, że obaj byli autorami książek o roli Boga w życiu człowieka: *Žmogus be Dievo* (Człowiek bez Boga, Chicago 1964) i *Na co mi Bóg i religia* (Wilno 2011).

LITERATURA

- BARTMIŃSKI JERZY, 1990, *Punkt widzenia, perspektywa interpretacyjna, językowy obraz świata*, [w:] *Językowy obraz świata*, pod red. Jerzego Bartmińskiego, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 109–127.
- BARTMIŃSKI JERZY, 2015, *Perspektywa semazjologiczna i onomazjologiczna w badaniach językowego obrazu świata*, „Poradnik Językowy”, z. 1, 14–29.
- BARTMIŃSKI JERZY, SANDOMIRSKAJA IRINA, TELIJA VERONIKA, 2006, *Ojczyzna w polskim i rosyjskim językowym obrazie świata*, [w:] *Językowe podstawy obrazu świata*, pod red. Jerzego Bartmińskiego, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 252–270.
- BARTMIŃSKI JERZY, NIEBRZEGOWSKA STANISŁAWA, 1998, *Profile a podmiotowa interpretacja świata*, [w:] *Profilowanie w języku i w tekście*, pod red. Jerzego Bartmińskiego, Ryszarda Tokarskiego, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 211–224.
- BOROWSKA MARZENA, 2015, *Kosmologia poety i podróżnika. Językowy i tekstowy obraz słońca, gwiazd i księżyca w poezji Josifa Brodskiego*, „Przekładaniec” nr 30, 95–110.
- DAWLEWICZ MIROSŁAW, 2012, *Określenia tożsamościowe w języku polskim na Litwie (na przykładzie prasy)*, [w:] *Kresowe dziedzictwo. Studia nad językiem, historią i kulturą*, pod red. Anny Burzyńskiej-Kamienieckiej, Małgorzaty Misiak i Jana Kamienieckiego, Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT, 167–174.
- DOBRYŃSKA TERESA, 1984, *Metafora*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- FEDOROWICZ IRENA, „Pieśni Wileńszczyzny” Jana Mincewicza (rec.), „Literatura Ludowa” 1993, nr 1, 57–60.
- FEDOROWICZ IRENA, GEBEN KINGA, 2018, *Wartości patriotyczne i religijne w tekstach poetyckich dra Gabriela Jana Mincewicza*, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy”, 18, 317–327.
- GEBEN KINGA, 2012, *Kim czują się Polacy z Wilna, Solecznik i Trok?*, [w:] *Kresowe dziedzictwo. Studia nad językiem, historią i kulturą*, pod red. Anny Burzyńskiej-Kamienieckiej, Małgorzaty Misiak i Jana Kamienieckiego, Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT, 155–165.
- GRZEGORCZYKOWA RENATA, 1990, *Pojęcie językowego obrazu świata*, [w:] *Językowy obraz świata*, red. Jerzy Bartmiński, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 41–49.
- JAN PAWEŁ II, 2005, *Pamięć i tożsamość. Rozmowy na przełomie tysiącleci*, Kraków: Znak.
- KADYJEWSKA ANNA, 2001, *Problematyka obrazu świata w badaniach języka pisarza (na przykładzie pism Cypriana Norwida)*, [w:] *Semantyka tekstu artystycznego*, pod red. Anny Pajdzińskiej, Ryszarda Tokarskiego, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 321–332.
- Kas yra kas Lietuvoje 2000*, Kaunas: UAB Neolitas, 2000.
- KOPALIŃSKI WŁADYSŁAW, 1987, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- KOZŁOWSKA ANNA, 2009, *Problemy z idiolektem*, [w:] *Język pisarzy jako problem lingwistyczny*, pod red. Tomasza Korpysza, Anny Kozłowskiej, t. 2, Warszawa: Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 111–131.

- KRAHEL TADEUSZ, 1996, *Poezja Ostrobramska*, Białystok: Oficyna Wydaw. „Wybór”.
- ŁATYSZEWICZ BRYGITA, 2018, *Gdy człowiek odchodzi, a pamięć o nim zostaje... – o śp. Janie Mincewicu*, „Kurier Wileński”, nr 15, 23 stycznia, 6.
- MINCEWICZ JAN, 1992, *Pieśni Wileńszczyzny*, Olsztyn: Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej Oddział w Olsztynie.
- MROCZEK ANNA, 2019, *Kult Matki Boskiej – istotnym elementem tożsamości krain*, [w:] *Między Śląskiem a Wileńszczyzną*, pod red. Krystyny Heskiej–Kwaśniewicz, Joanny Januszewskiej–Jurkiewicz i Ewy Żurawskiej, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 190–197.
- PAJDZIŃSKA ANNA, TOKARSKI RYSZARD, 1996, *Językowy obraz świata – konwencja i kreacja*, „Pamiętnik Literacki”, z. 4, 143–158.
- Pod prąd*, przygotował do druku Jan Mincewicz, Wilno 2015.
- PODGÓRSKI WOJCIECH J., 1985, *Lirnik wileński*, „Ruch Muzyczny”, nr 26, 22 grudnia.
- PODGÓRSKI WOJCIECH J., 1994, *Litwa i Polska XIX i XX wieku – inspiracje literackie, kulturalne, oświatowe. Wybór esejów*, Warszawa: Wydawnictwo Interlibro.
- Polski Zespół Ludowy Pieśni i Tańca „Wileńszczyzna” (X-lecie zespołu)*, Wydane na zlecenie Fundacji Pomocy Szkołom Polskim w ZSRR im. T. Goniewicza, Lublin 1991.
- RUTKOVSKA KRISTINA, SMETONA MARIUS, SMETONIENĖ IRENA, 2017, *Vertybės lietuvių pasaulėvaizdoje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- SMOLICZ JERZY JAROSŁAW, 1990, *Język jako wartość rdzenna (Doświadczenia grupy polskiej na tle doświadczeń grup walijskiej i hinduskiej w Australii)*, [w:] *Oblicza polskości*, pod red. Antoniny Kłoskowskiej, Warszawa: Uniwersytet Warszawski, 208–238.
- WĄSOWICZ JAROSŁAW, 2017, *Maryja z Ostrej Bramy strażniczka polskich Kresów*, Kraków: Wydawnictwo AA.
- Wileńska encyklopedia 1939–2004*, oprac. Mieczysław Jackiewicz, Warszawa: Wydawnictwo Ex Libris, 2007, 391–392.
- ZDANIUKIEWICZ ADAM ALOJZY, 1992, *Przedmowa*, [w:] Jan Mincewicz, *Pieśni Wileńszczyzny*, Olsztyn: Wydawnictwo Pojezierze.
- ŻUK GRZEGORZ, 2010, *Językowy obraz świata w polskiej lingwistyce przełomu wieków*, [w:] *Przeobrażenia w języku i komunikacji medialnej na przełomie XX i XXI wieku*, pod red. Małgorzaty Karwatowskiej i Adama Siwca, Chełm: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, Chełmskie Towarzystwo Naukowe; Lublin: Wydawnictwo Drukarnia Best Print, 239–257.

Teksty poetyckie

OJCOWIZNA (2001)

Gdzie tręł skowronka, co złoci nam twarz,
 Zasiewa rolnik, choć rola nieżyzna,
 Gdzie zapach łąki, gdzie bocian ma straż,
 Tam jest ojczyzna, tam Wileńszczyzna.

Tu ojców mowa jak balsam od ran,
 A krzyż zmurszały, to ojców spuścizna,
 Tu każdy kamień od dziecka jest znan,
 Kraj lat dzieciennych, to Wileńszczyzna.

A w Ostrej Bramie, czy radość czy ból,
 Każdego Matka ogarnie i przyzna,
 Gdzie błękit jezior w bławatkach wśród pól,
 Tam jest ojczyzna, tam Wileńszczyzna.

Już tyle ofiar złożono na stos,
 By uratować swój dom, ojcowiznę,
 Pójdziemy znowu, gdy podasz nam głos,
 My nie zdradzimy Cię, Wileńszczyzno!

WILEŃSZCZYZNY DROGI KRAJ (1989)

1. Gdzie nad Wilią drżą kaczeńce zapatrzone w modrą gładź,
 Świętojańskie płyną wieńce, by dziewczętom szczęście dać.

Refren: Ukochana moja ziemię,
 Wileńszczyzny drogi kraj,
 Na nic ciebie nie zamienię,
 Z tobą żyć i umrzeć daj.

2. W Ostrej Bramie dnia każdego woła wiernych dzwonów spiz,
 A Trzy krzyże Wiwulskiego jak drogowskaz wiodą wzwyż.
3. Rozrzucone ojców kości pośród jarów, pośród gór,
 Co bronili tu polskości, dając dla nas piękny wzór.

POLONEZ WILEŃSKI

1. Gdzie kamienic starych akwarele,
Gdzie słowika nad Wilenką trele –
Serce zawsze bije silniej
Tu, w kochanym moim Wilnie.

Refren: Płyną lata, a ty zawsze trwasz,
Serca nasze już na własność masz.
W nurtach rzeki tak na wieki
Zatrzymałeś dziejów czas.

2. Blask jutrzeńki echem dzwonów tkany,
Jak wilnianki, kwitną tulipany.
Mruga tysiąc gwiazd przymilnie,
Tu, w kochanym moim Wilnie.
3. A w zaułkach wśród gotyckich splotów
Krąży legend zabłąkany motyw,
Śpiewu przodków strzegąc pilnie
Tu, w kochanym moim Wilnie.

NAD WILIĄ (lata 80.)

1. Przegląda się niebo w lustrzanej twojej wodzie
I toną ostatnie promienie.
W ten wieczór pogodny o słońca zachodzie
U brzegów twych szukam wytchnienia.

Refren: O, Wilijo, Wilijo moja,
Kołysze się refren wśród fal.
Jak dobrze nam z tobą we dwoje,
Gdy mewy unoszą się w dal.

2. Wileński nasz kraj, sercu drogi i miły.
Twa wstęga błękitna go zdobi.
I ten, czyje usta tu raz się napiły,
Wciąż sercem powraca ku tobie.

ECHO WILEŃSKICH ZAUŁKÓW (ok. 2005 r.)

1. Kiedy zmęczone miasto cichy otula sen,
W krętych zaułkach wyrasta
Dziwny przeszłości cień.

Refren: Echo wileńskich zaułków wciąż takie same od lat,
Echo wileńskich zaułków poniosę z sobą w świat.
Choć uleciały te lata, nowe zostają nam dni,
Echo wileńskich zaułków wciąż się po nocach śni.

2. Starej dorożki klekot, cichy gitary brzęk,
Jawi się dla nas z daleka
Sławnej przeszłości jęk.
3. Śpiew filomatów hardy, krwawy powstańców los,
Krok legionistów twardy
Wplata się w echa głos.

DO MATKI MIŁOSIERDZIA

Gdy świt majowy złoci twe krużganki
A w sercu wiosna i wesele samo
Wśród śpiącej ciszy majowego ranka
Do Ciebie śpieszę, droga Ostra Bramo.

Gdy mokra jesień deszczem nas przenika
A skąpe słońce swe promienie chowa
W ponury, chłodny wieczór października
Do Ciebie śpieszę, Matko Różańcowa.

Staruszki co dzień szepczą tu pacierze
Rodzice z dziećmi idą gromadami
Ze łzami ręce wznoszą prosząc szczerze:
– O Matko, nasza! Opiekuj się nami!

Studenci, młodzież klęczy tu pod dachem
U Tej, co daje nic nie biorąc w zamian
I zeszyt, książkę ściskając pod pachą
Błagają: „Matko, daj zdać ten egzamin!”

I my z ufnością, wiarą i tęsknotą
Prosimy: „Matko, spójrz i w naszą stronę,
Prowadź przez życie jasną drogą cnoty
I weź nas wszystkich pod Twoją.

CISZA, MRÓZ ZA OKNEM TRZESZCZY... (1997)²²

[...] Pamiętacie straszny wieczór?
 Mogliśmy być martwi w rowie.
 Nikt z nas z bólu głodu nie czuł
 W tę okropną noc w Zambrowie.

Przez Chrystusa krwawe rany
 Pan Bóg życie nam ocalił
 I Madonna z Ostrej Bramy
 Ta, po którąśmy wracali...

Dziś dziękczynne śląc pacierze
 Prośmy, niech na każdym kroku
 Ona nadal Was tam strzeże
 W tym dalekim Białymstoku.

WIDZIAŁEM BOGA (1978)

Widziałem Boga. Bóg ma kolor biały,
 Niby obłoki o świtania porze,
 Jak śnieg, co zimą las pokrywa cały,
 Jak lilie wodne latem na jeziorze.

Widziałem Boga. Bóg ma kształt okrągły,
 Niby na niebie jasna tarcza słońca,
 Jak kula ziemską, nieprzerwany, ciągły
 I nie mający początku i końca.

Widziałem Boga. Czuję zapach Boży,
 Zapach ciepłego świeżego pieczywa.
 Pachnie jak łąny dojrzałego zboża
 W upalny sierpień, w samą porę żniwa.

[...] Widziałem Boga. Głos Boga słyszałem.
 Nie trzask piorunu, co rozwala skały,
 Nie ognia huk, co nas przeraża szałem.
 Głos w głębi serca cichy i nieśmiały.

Widziałem Boga. Miał przymioty chleba.
 Na pozór – tylko materia nieżywa.
 Lecz jego głos zapewnia: Jam Chleb z Nieba.
 Ten mieszka we Mnie, kto Chleb ten spożywa (...).

---

22 Wiersz pochodzi z archiwum prywatnego żony G.J. Mincewicza, Natalii Sosnowskiej.

O Boże, daj, niech Święte Twoje Ziarno
 Grunt dobry znajdzie w serca mego głębi.
 Daj wypleć osty i pokrzywy marne,
 Niech nigdy nic rośliny Twej nie zgnębi²³.

OJCZE ŚWIĘTY (1999)

Ojcze Święty, Piotrze tego wieku,
 Niesiesz w świat Bożego Słowa moc,
 By zamieszkał Boży duch w człowieku,
 By rozproszyc grzechu ciemną noc.

Chociaż niebo nam się chmurzy
 I bałwany rozbijają brzeg,
 Łódź Piotrową prowadź pośród burzy,
 Prowadź nas w XXI wiek.

Niech Maryja strzeże Ojca pilnie,
 Z Ostrej Bramy czuwa w każdy czas.
 My na Ojca wciąż czekamy w Wilnie.
 Kiedy Ojciec znów odwiedzi nas?

Lithuanian Poles Values in the Poetic Texts of Dr. Gabriel Jan Mincewicz

Summary

The current paper presents an overview of the poetic texts of Gabriel Jan Mincewicz (1938–2016) (PhD in the field of humanities, branch of theology). Merits of Gabriel Jan Mincewicz as the director of the song and dance ensemble “Wileńszczyzna” are emphasized. The poetic works of G. J. Mincewicz were divided into several thematic groups, among them the cultural determinants of the Polish identity and the linguistic image of the homeland were analyzed. The works were discussed in the sacred, historical, social, and linguistic contexts. The article emphasizes as well the social impact that G. J. Mincewicz’s songs have on the society of Vilnius region.

KEYWORDS: Gabriel Jan Mincewicz, poetry, core values, Vilnius region

---